

ССЫЛКИ

1. Минея. – Июль. – Ч. III. – М., – 2006. – 450 с.
2. Российский государственный архив давних актов, ф. 1209, оп. 1, д. 310553, 824 л. Путивльская переписная книга за 1678 год.
3. Логвин Г. Н. Чернигов, Новгород-Северский, Глухов, Путивль. – М.: Искусство. – 1965. – 252 с.
4. Российский государственный исторический архив, ф. 796, оп. 36, д. 364005, 12 л. Дело о пожаловании Киево-Печерской Лавре ружной Великокорейской церкви в Путивле, 1755 г.
5. Вечерський В. В. Актуальні науково-методичні проблеми регенерації та музеєфікації «Городка» в Путивлі // Путивльський краєзнавчий збірник. – Вип. 3. – Суми: Університетська книга, 2007. – 288 с.
6. Павел Алеппский (архидакон). Путешествие антиохийского патриарха Макария в Россию в половине XVII века. Описанное его сыном архидаконом Павлом Алеппским (По рукописи Московского Главного Архива Министерства Иностранных Дел) / Пер. с араб. Г. А. Муркоса – М.: Общество сохранения литературного наследия, 2012. – 3-е изд. – 728 с.: ил.
7. Российский государственный военно-исторический архив, ф. 418, оп. 1, д. 487, 1 л. План города Путивля. 1782 г.
8. Вечерський В. В. Пам'ятки архітектури й містобудування Лівобережної України: виявлення, дослідження, фіксація. – К.: Видничий дім А. С. С., 2005. – 588 с.: іл.
9. Пономаренко П. В. Очерки истории Путивльского края. – Путивль, – 2014. – 388 с.
10. Левитский И. И., священник. Монастыри и церкви (существующие и упразднённые) и святые г. Путивля // Курские епархиальные ведомости, – 1900 – № 35.
11. Левитский И. И., священник. Город Путивль. – М., 1905. – 54 с.
12. Государственный архив Сумской области (далее – ГАСО), ф. П-460, оп. 1, д. 188, 52 л. Материалы секретной комиссии по изъятию церковных ценностей (Путивльский уезд). 10 апреля 1922 – 12 июня 1922.
13. Епископ Серафим (Кокотов). Материалы Википедии – свободной энциклопедии. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Серафим_\(Кокотов\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Серафим_(Кокотов)).
14. ГАСО, ф. Р-7641, оп. 2, Арх. № 449, д. 36345. Дело по обвинению Ильинского Семёна Ивановича.
15. ГАСО, ф. Р-2196, оп. 12, д. 14. Решения Облсполкома об удовлетворении и отклонении ходатайств религиозных общин о предоставлении помещений для церквей и молитвенных домов. 4 февраля 1948 – 8 октября 1948.

Чурочкин О. А., прот. Церква Миколи Великокоріцького у Путивлі

Стаття присвячена унікальній пам'ятці народної архітектури XVIII століття – церкві Миколи Великокоріцького у Путивлі. У науковий обіг вводяться архівні матеріали, що раніше не публікувалися, які розкривають деякі факти історії храму XVIII–XX ст., зроблена спроба розібратися в плутанині з назвами пам'ятника.

Ключові слова: церква Миколи Великокоріцького, Путивль.

Churochkin A. A., prot. The church of Nikolai Velikoretsky in Putivl

The article is dedicated to the unique monument of folk architecture of the XVIII century - the church of Nikolai Velikoretsky in Putivl. The archival materials that were previously unpublished, revealing some facts of the history of the 18th-20th century church, are introduced into the scientific circulation, an attempt to understand the confusion with the names of the monument is made.

Key words: church of Nikolai Velikoretsky, Putivl.

01.03.2018 г.

УДК 94(477): 726:2–523.4

Ю. О. Коваленко

ХРАМИ СЕЛА НЕКРАСОВОГО

Стаття присвячена історії православних храмів села Некрасове Глухівського району Сумської області. На основі археологічних, писемних, картографічних та етнографічних джерел подана історія виникнення та розвитку сакральних споруд і окремих моментів церковного життя села протягом XVII–XX ст.

Ключові слова: восьмерик, притвор, клірос, барабан.

Село Некрасове Глухівського району Сумської області у пізньому середньовіччі входило до складу Чернігово-Сіверських земель. Вперше воно згадується у документах кінця XVI ст. Серед старовинних рукописів, що зберігаються у фондах Державного історико-культурного заповідника у м. Путивлі, є документ, датований 1617-м роком. Першим, хто вдався до історичного опису Некрасового, був архієпископ чернігівський Філарет (Гумілевський). Саме він зробив і опис цінних стародруків, що зберігалися у некрасівській церкві [1, с. 295–296]. Пізніше критичному аналізу уривок з роботи архієпископа Філарета, де безпосередньо згадується Некрасове, піддав О. Лазаревський [2, с. 475]. Автором статті частково розглядалася тема церковної топографії Некрасового, але повного аналізу історії храмів села не проводилось [3, с. 82–84].

Перша офіційна згадка про церкву у селі Некрасове відноситься до періоду Національно-визвольної війни українського народу. У переліку українських міст, що склали присягу на вірність московському цареві у 1654 р., значиться кілька ратушних сіл, серед яких знаходимо і Некрасове: «... Да село Некрасова. В том селе поставлена церков древеная во имя Покрова пресвятыя Богородицы; у тое церкви служащей поп Федор» [4, с. 830]. Отже, перша відома некрасівська церква була дерев'яною і носила назву Покровської. Місце, де вона знаходилася, невідомо. Про існування храмів у Некрасовому до зазначеної дати можна тільки здогадуватися. Так, в урочищі Некрасов, де первісно розташовувалося селище у XIII–XVII ст., трапляються фрагменти плінфи, що не виключає можливості існування тут храму в часи Великого князівства Литовського. Саме цим періодом датуються ряд археологічних матеріалів, виявлених в урочищі. У місцевих жителів існує легенда, що, начебто, тут стояла церква, яка провалилася у безодню.

У календарі Чернігівської єпархії за 1891 р. є відомості про існування церкви в селі Некрасове Чернігівської губернії Глухівського повіту, і що збудована вона була 1795 р. на честь Покрови Пресвятої Богородиці [3, с. 82]. Розташовувалась дерев'яна одноверха церква на підвищенні, на правому березі річки Есмані. Автор проекту невідомий.

Зберігся запис про кількість прихожан некрасівської Покровської церкви: за 1770 р. – 578 чоловіків та 567 жінок; 1790 р. – 532 чоловіка, 560 жінок; 1810 р. – 454 чоловіка, 499 жінок; 1830 р. – 620 чоловіків, 659 жінок; 1850 р. – 532 чоловіка 637 жінок; 1860 р. – 550 чоловіків, 625 жінок. З особливо цінних предметів сакрального призначення в

храмі зберігались старовинні книги, зокрема, служебник 1637 р. видання, Євангеліє 1663 р. та требник 1681 р. видання [1, с. 297].

У пам'ятній книзі Чернігівської губернії за 1878 р. згадується некрасівський священик Г. Голобутський [5, с. 55]. На 1891 р. в Некрасівській Покровській церкві священиком був Іван Григорович Крачковський, псаломщиком – Олександр Себастьянович Кільдієвський [6, с. 266].

Згідно «Метрики для получения верных сведений о древне-православных храмах Божиих, зданиях и художественных предметах» та фотографії (Рис. 1), що збереглися в архіві Інституту історії матеріальної культури РАН у м. Санкт-Петербурзі, було зроблено опис дерев'яної Покровської церкви села Некрасового.

Церква була хрещата в плані, збудована з дерев'яного бруса й обшальована тесом горизонтально. Всі зруби квадратні у плані. Центральна частина підвищена. Перший ярус квадратний у плані, з двозаломним дахом. Два верхні яруси – восьмерики. Останній, третій ярус, увінчаний кулею з залізним восьмикинечним хрестом. Висота церкви становила 25 аршинів, довжина – 25 аршинів, ширина – 23 аршини. Інтер'єр, вірогідно, був гарно освітлений завдяки тому, що у верхній частині центрального зрубу знаходилося вісім вікон і по чотири вікна у кожному з бічних зрубів. Дверей троє – із західної, південної та північної сторін. Всі двері дерев'яні, оббиті листовим залізом. Дах церкви також покритий листовим залізом. Внутрішнє убранство храму описане доволі стисло. Притворів два – південний і північний. Західний притвор влаштований у вигляді палати. Підлога у храмі дерев'яна. Кліросів церква не мала. Іконостас дерев'яний, в ньому цінних ікон старовинного письма не відмічено. Споруджено іконостас у 1838 р. коштом Тимофія Петровича Магеровського. У 1894 р. іконостас зазнав реконструкції [7, арк. 8–21].

П.Я. Литвинова-Бартош у своїй роботі «Очерки из жизни старосветских помещиков», опублікованій у «Київській старовині» у 1904 р., згадувала про некрасівську церкву: «Будинки пана Луки Андреевича Борзаковського стояли на пригорке, по правой стороне р. Эсмани, делившей село на две части: Некрасов – по правой стороне речки и Мазуровку по левому берегу ее. Будинки были крыты гонтом, имели стеклянные окна из двух подъемных половинок: верхней и нижней, как устраивались тог-

Рис. 1. Дерев'яна Покровська церква у с. Некрасове (1795 р.). Фото поч. XX ст.

да окна во всех панских домах. При доме был небольшой сад, просторный, поросший травой двор, весь окруженный хозяйственными постройками, крытыми соломой. Ворота из панского двора выходили на проезжую улицу, по которой от ворот направо, возле самого двора, стояла деревянная церковь во имя Покрова Пресвятой Богородицы...». Опис відноситься до першої половини XIX ст. У цьому ж нарисі знаходимо інформацію про те, що у травні місяці 1814 р. помер некрасівський поміщик Лука Андрійович Борзаківський, який був похований на цвинтарі при Покровській церкві [8, с. 176–177].

Відтоді, як у 1904 р. була збудована кам'яна Покровська церква на новому місці, постало питання про долю старого дерев'яного храму, служба в якому вже не велась. На початку 1911 р. парафіяни на чолі з церковним старостою звернулись до Чернігівської духовної консисторії з проханням дозволити їм розібрати недіючу церкву. Консисторія по інстанції звернулась до Імператорської Археологічної комісії, яка на той час контролювала всі питання по знесенню, реконструкції або іншим роботам, що могли проводитись на будь-яких історичних об'єктах, у тому числі церквах. Відповідь на перший лист некрасівської церковної громади була категоричною – Комісія

Рис. 2. Кам'яна Покровська церква у с. Некрасове (1904 р.) Фото 2015 р.

прохання не задовольнила. Натомість у листі, надісланому до консисторії, вимагалось дослідити Покровську церкву і докласти всіх зусиль для її ремонту та збереження, а якщо це неможливо, то розібрати її і перенести на інше місце зі збереженням первісного вигляду. Також вимагалось надіслати знімки іконостаса старої церкви, архітектурних планів та розрізів, зробити докладний опис храму за наданим стандартним бланком метрики. Оскільки до листа парафіян додавалась фотографія Покровської церкви для ознайомлення Археологічної комісії з її станом, за наявним зображенням було зроблено зауваження з вимогою провести ремонт та вставити вікна, які, як видно на фото, були вибиті. Іншого листа парафією було направлено у вересні 1911 р. В ньому повідомлялось про неможливість вишукати кошти на утримання старої дерев'яної церкви. По-перше, на той час пройшло тільки п'ять років після закінчення будівництва нової кам'яної Покровської церкви та розпочато будівництво дзвіниці; по-друге, потрібні були кошти на будівництво квартири для священника та огорожі навколо парафіяльного кладовища. Парафія не мала фінансів на утримання у належному стані старої Покровської церкви. У наступному листі зазначалось, що її плани та розрізи не збереглися, а іконостас, перенесений до нової мурованої церкви, зазнав суттєвих змін і втратив свій попередній вигляд внаслідок пристосування під інтер'єри нового храму [7, арк. 1–6].

Останній лист до консисторії датований 1912 роком. Вірогідно саме цього року і було розібрано дерев'яну Покровську церкву у селі Некрасовому. Залишки церковного цвинтаря згадуються ще у 20-х роках ХХ ст. За твердженням жителів села ще й зараз залишилось декілька старих будинків, які були збудовані з колод старовинної некрасівської церкви. Наразі на тому місці по вул. Пушкіна де стояла Покровська церква, знаходиться приватна садиба А. Черненка.

Покровська кам'яна церква у Некрасовому збудована у 1904 р. коштом парафіян (Рис. 2). Вона мала три притвори, була однопрестольною з тимчасовою дзвіницею на 8-ми дерев'яних стовпах. Автор проекту невідомий.

На момент побудови у власності церкви знаходились будинок (1868 р.), стара дерев'яна церква, нова дерев'яна сторожка, вкрита залізом, та дерев'яна каплиця на кладовищі. Старий будинок священника був непридатний для житла, натомість псаломщик жив у новому будинку. У храмі зберігалися копії метричних книг з 1780 р. та сповідальні розписи з 1805 р.

За даними 1911 р. обсяг фінансових надходжень церкви становив 196 рублів казенних грошей і 140 рублів доходів. Також церква мала 1 десятину 66 кв. саж. садибної землі, 33 десятини орної та 3 десятини сінокісної землі. Зі всієї кількості тільки 8 десятин орної землі приносили прибуток у середньому 120 руб. на рік. При парафії була школа. Староста церкви – козак Яків Терентійович Кириченко, священник – Петро Михайлович Балаба, 40 років, закінчив Чернігівську духовну семінарію у 1893 р. З дружиною, Румалією Аркадіївною, 1874 р. н., мали дітей: Леонід 1898 р. н., Ангеліна 1902 р. н., Владислав 1904 р. н., Римма 1908 р. н. [9, арк. 89–105].

Парафія некрасівської Покровської церкви станом на 1912 р.

	будинків	чоловіків	жінок
Духівн.	2	7	4
Дворян	4	7	11
Міщан	-	6	6
Селян	81	326	354
Козаків	126	526	498
Всього:	213	872	873

У 1911 р. чернігівським єпархіальним архітектором П. Макуловським (?) до духовної консисторії був наданий проект кам'яної дзвіниці, яку планувалось збудувати при некрасівській Покровській церкві під його наглядом (Рис. 3). Спроектвана дзвіниця мала точно такий же вигляд, як збудована при храмі Святої Трійці за наглядом того ж таки Макуловського у повітовому містечку Городні Чернігівської губ. (Рис. 4). Згідно плану та пояснювальної записки до нього, дзвіниця повинна була мати три яруси: «Вес обрешетки стропил и кровельного железа крыши 600 пуд. Вес стен 3-го яруса колокольни с купольным сводом 10.040 пуд. Вес стен 2-го яруса колокольни 18.560 пуд. Вес стен 1-го яруса 51.350 пуд. Вес фундамента, заложенного на 1,5 саж. глубины, 30.40 пуд. Общий вес колокольни – 110790 пуд. Площадь подошвы фундамента – 20,16 кв. саж.». Дзвіницю планувалось збудувати як

Рис. 3. Проект кам'яної дзвіниці: план фундаменту, боковий фасад, головний фасад, розріз

окрему споруду (Рис. 5), але проект так і не був утілений у життя. Дзвіницю звели, але конструктивно вона відрізнялася від запропонованої і була влаштована у західній частині церкви перед бабинцем.

Після жовтневого перевороту 1917 р. служба у некрасівській Покровській церкві деякий час продовжувалася. На початку 30-х років XX ст. дзвіницю розібрали на цеглу. У 1935 р. церкву закрили. З 1939 р. у її приміщенні розмістився сільський клуб, при якому діяв драмгурток та хор. Хрест з церковної бані зняли, замінивши червоною зіркою. На місці вівтаря було влаштовано сцену. По суботах у клубі проводилися танці.

На початку Другої світової війни, коли бойові дії розгорнулися на території Глухівщини, у церкві розмістили поранених червоноармійців. Відкрили церкву для проведення Служби Божої під час німецької окупації. Після відступу німецької армії з території Глухівщини церква знову була закрита. Вона відновила свою роботу тільки наприкінці 40-х років минулого століття. Після того храм більше не зачинявся.

Незважаючи на те, що церкву упродовж тривалого часу не використовували за призначенням, зруйнували дзвіницю, неодноразово перебудовували всередині, на сьогодні вона зберегла свій автентичний вигляд. Церква збудована з цегли, нетинькована, побілена вапном, однобанна, хрестоподібна у плані, з напівкруглою апсидою та подовженою західною частиною, де раніше розміщувалася дзвіниця. Центральний простір перекритий сферичною банею на циліндричному барабані. Вісім світлових вікон розміщені на ньому таким чином, щоб забезпечити рівномірне освітлення підкупольної частини храму. Вікна мають напівциркульні завершення. Дерев'яні віконні рами наразі замінені на пластикові. Шість вікон на фасадах основного об'єму храму прямокутної форми, сімнадцять – мають напівциркульне завершення, як і вікна на барабані. Всередині вікон встановлено металеві решітки. Центральне вікно на апсиді закладене цеглою. Вірогідно, первісно воно мало такий же вигляд, тобто було декоративним. Над центральним входом розміщене напівциркульне вікно. Ще двоє дверей влаштовані з західного боку південного і північного

Рис. 4. Дзвіниця храму Святої Трійці у м. Городні Чернігівської губ. Фото кін. XIX – поч. XX ст.

притворів. Всі вони оббиті листовим залізом і пофарбовані блакитною фарбою. Дах також вкритий оцинкованим залізом і пофарбований. Церква зведена у стилі класицизму – досить популярному у церковному будівництві на теренах колишньої Гетьманщини на початку XIX ст. І хоча на зміну класицизму вже у другій половині XIX ст. приходять інші архітектурні форми, будівництво подібних храмів ще деякий час продовжувалося аж до початку XX ст. Зокрема, на Глухівщині майже ідентичний храм знаходиться у с. Шалигині. Автентичність його, на відміну від некрасівського, була значно порушена у часи совєцької антирелігійної боротьби, але навіть зараз можна стверджувати, що ці храми були збудовані за аналогічним креслениками.

ПОСИЛАННЯ

1. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Кн. 7. Стародубский, Мглинский, Новозыбковский, Глуховский и Нежинский уезды. – Чернигов, 1873. – 436 с.
2. Лазаревский А.М. Описание старой Малороссии. Т. 2. Полк Нежинский. – К., 1893. – 559 с.
3. Коваленко Ю.О. Покровська церква у селі Некрасове Глухівського району – невідома сакральна споруда кінця XVIII ст. // Православна Україна: історія, сучасність, перспективи. Збірник наукових праць. – Суми, 2005. – С. 82–84.
4. Акты относящиеся к истории Южной и Западной России собранные и изданные археографическою комиссиею. – СПб., 1878. – Т. X. (Доп. К III Т.). – 838 с.
5. Губернские и уездные учреждения Черниговской губернии. Памятная книжка на 1878 год. – Чернигов, 1878. – 173 с.
6. Календарь Черниговской епархии на 1891 год. Отд. первый. – 334 с.

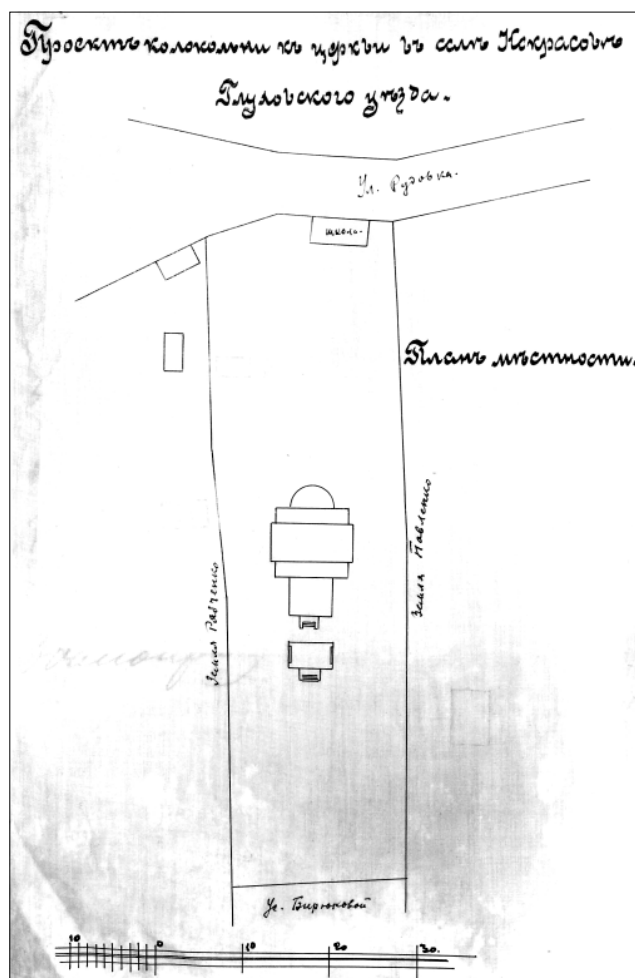

Рис. 5. Схема земельної ділянки з планами Покровської церкви та дзвіниці, як її потрібно було влаштувати

7. Институт истории материальной культуры Российской академии наук, ф. 1. оп. 1, спр. 47. 1911.
8. Литвинова П. Очерки из жизни старосветских помещиков // Киевская старина. Ежемесячный исторический журнал. Год двадцать третий. – К., 1904. Т. LXXXVI. – С. 76–212.
9. Державний архів Чернігівської області, ф. 679, спр. 388, арк. 89–105.

Коваленко Ю.А. Храмы села Некрасово

Статья посвящена истории православных храмов села Некрасово Глуховского района Сумской области. На основе археологических, письменных, картографических и этнографических источников представлена история возникновения и развития сакральных сооружений и отдельных моментов церковной жизни села на протяжении XVII–XX вв.

Ключевые слова: восьмерик, притвор, клирос, барабан.

Kovalenko Yu.O. Churches of Nekrasovo village

The article is devoted to the history of Orthodox churches in the village of Nekrasovo in the Hlukhiv district of the Sumy region. On the basis of archaeological, written, cartographic and ethnographic sources, the history of the emergence and development of church buildings and individual moments of the church life of the village during the 17th–20th centuries is presented.

Key words: octagon, porch, choir, basis of temple dome.

30.03.2018 p.

